

UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI" CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

EDUCAȚIA IEZUITĂ DIN CLUJ

(1579-1690)

REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC :

ACAD. PROF. UNIV. DR. **IOAN – AUREL POP**

STUDENT – DOCTORAND:

PÁLL - SZABO FERENC DANIEL

CLUJ-NAPOCA

2018

CUPRINS

Introducere

Cuvânt înainte

Argument

Repere istoriografice

Școala iezuită din Cluj – centru de extrapolare a culturii

Politică și religie: principatul Transilvaniei în secolul XVI – XVII

Cluj – un centru cultural și economic

Nașterea unei țări: între umbra semilunei și ghearele acvilei imperiale

Transilvania – de la voievodat la principat

Educație și reformă religioasă în Transilvania și Cluj

Criza catolicismului

Francisc Dávid și religia „de Cluj”

„Orthodoxia”, noul stil

Educație protestantă la Cluj

Educația din Transilvania înainte de reformă

Melanchton și educația calvină

Sistemul educațional protestant în secolul XVI-XVII din Transilvania

Școli protestante la Cluj

Colegiul antitrinitarian (unitarian) din Cluj

Școala calvină din Cluj

Teatrul în colegii

Colegiul și universitatea iezuită în perioada 1579 – 1606

Premise

Înființarea colegiului

Decretul de fondare a Universității iezuite din Cluj

Primele succese

Reguli ale seminarului

Legile seminariilor pontificale

1588 - prima exilare a iezuiților

Revenirea iezuiților în Transilvania

9 iunie, 1603 – Alungarea iezuiților din Cluj

Gimnaziul din Cluj între 1615 și 1660

Correspondența iezuită cu privire la reîntoarcerea ordinului în Transilvania

Baza materială a misiunii iezuite din Cluj – Mănăstur

Viața în convict : programul zilnic

Gimnaziul iezuit după 1630

Biblioteca iezuită de la Cluj

Biblioteci colegiale din Cluj

Biblioteca colegiului unitarian

Biblioteca colegiului calvin din Cluj

Biblioteca școlilor iezuite din Cluj

Fondul bibliotecii iezuite din Cluj

Educația iezuită, universalități și particularități: Ratio Studiorum

Ratio Studiorum: o analiză a textului

Reguli referitoare la superiorul provincial:

Reguli referitoare la rector:

Reguli referitoare la prefectul de studii:

Reguli generale pentru profesorii care predau la clase superioare

Reguli speciale pentru profesorul de sfânta scriptură

Reguli speciale pentru profesorul de ebraică, de teologie scolastică, de teologie morală, de filozofie, de filozofie morală și matematică

Reguli pentru prefectul claselor inferioare

Reguli generale pentru învățătorii care predau la clase inferioare

Reguli pentru învățătorul de retorică

Reguli pentru învățătorul științelor umaniste

Reguli pentru învățătorul gramaticii de nivel superior

Reguli pentru învățătorul gramaticii de nivel mediu

Reguli pentru învățătorul gramaticii de nivel elementar

Reguli pentru scolasticii ordinului

Reguli pentru cei care participă la recapitularea de doi ani în teologie (bienală)

Reguli pentru profesorii asistenți și studenții externi

Reguli ale academiilor de nivel inferior

Albumul sodalității mariane

(Re)descoperirea albumului

Congregația dedicată Fecioarei din Cluj – Mănăstur

Analiza albumului

Statusul social al elevilor gimnaziului

Localitatea de proveniență și originea etnică a elevilor

Concluzii

Anexe

Decretul de fondare emis de Ștefan Báthory 196

Bibliografie

Prezenta teză are nouă capitole și o bibliografie de peste o sută de titluri dintre care patru fiind publicate de autorul acestei teze.

Fie că vorbim de universitate, colegiu sau gimnaziu, instituția de învățământ iezuită din Cluj, alături de cea unitariană și de cea calvină a contribuit decisiv la formarea imaginii Clujului ca „oraș comoară” nu atât din cauza averii pe care o posedau locuitorii lui ci din cauza avuției intelectuale.

Primul capitol (**Politică și religie: principatul Transilvaniei în secolul XVI – XVII**) al acestei teze de doctorat prezintă pe scurt istoria Transilvaniei pentru perioada amintită în titlu. În primul subcapitol (**Nașterea unei țări: între umbra semilunei și ghearele acvilei imperiale**) se încearcă identificarea cauzelor care au dus la destrămarea Ungariei medievale și crearea Transilvaniei, ca „stat nou”, jucător pe scena politicii internaționale a Europei.

Sunt prezentate evenimentele de la Mohács și urmările acestei bătălii cu final tragic atât pentru Ungaria, cât și pentru regele Ludovic al II-lea, care și-a găsit sfârșitul aici. Este urmărită ascensiunea lui Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei și conflictul acestuia cu Ferdinand de Habsburg pentru ocuparea tronului Ungariei. Cu toate că cele două părți ajung la o înțelegere, slăbiciunea arătată în repetate rânduri de către austrieci l-a determinat pe Zápolya să urmeze o politică diferită față de cea asumată. Astfel el s-a căsătorit cu Isabela, fiica regelui polon Sigismund I iar după scurt timp a primit vestea că va deveni tată. Moare însă după la săptămâni după nașterea fiului, lăsând în urmă o situație și mai complicată: Gheorghe Martinuzzi un călugăr paulian croat cu origini și educație modestă, preluând frâiele domniei, obținând în Dietă alegerea copilului ca rege.

Sultanul Suleiman, sosit în Ungaria pentru „a-l proteja pe regele nou-născut” (în realitate pentru ocuparea unei părți al regatului) ocupă fosta capitală Buda fără vărsare de sânge, împărțirea în trei părți a Ungariei devenind permanentă: zonele nord-vestice (între care Slovacia și Croația de azi) au fost ocupate de Habsburgi, partea centrală a intrat în componența efectivă al Imperiului Otoman, iar estul, adică Transilvania, Crișana, Maramureșul, părți din Banat, au fost transformate în principat autonom, revenind fiului nou născut a lui Zápolya.

Curând însă a început un nou conflict, de data aceasta pentru conducerea Transilvaniei, între Martinuzzi și regina Isabela, fosta soție a regelui Ioan. Cu toate că primul iese victorios din această confruntare, el este ucis până la urmă de oamenii aliatului său, Ferdinand. Regina

Isabela s-a întors în țară în octombrie 1556 cu ajutorul trupelor românești, din Țara Românească și Moldova.

În al doilea subcapitol (**Transilvania – de la voievodat la principat**) este analizat transformarea Transilvaniei dintr-o provincie a unui regat medieval într-un stat capabil să devină factor în politica europeană (cu toate că, asemenea Țării Românești și a Moldovei, plătea taxe otomanilor). Astfel sunt prezentate evenimentele survenite după moartea Isabelei și este luat în discuție și titlul purtat de către domnitorul Transilvaniei. Rangul de principe este folosit cu regularitate abia după 1576, odată cu alegerea lui Ștefan Báthory ca rege al Poloniei, titlul de voievod fiind folosit de către fratele acestuia, Cristofor.

Urmează o scurtă prezentare a domniei lui Mihai Viteazul în Transilvania și însemnătatea acesteia, fiind amintiți apoi principii calvini ai țării până la ocuparea Transilvaniei de către Habsburgi. Acest capitol are la bază volumul *O istorie a maghiarilor*, coordonator fiind autorul acestei teze de doctorat

Al doilea capitol (Educație și reformă religioasă în Transilvania și Cluj) urmărește răspândirea reformelor religioase în Transilvania. Primul subcapitol (**Criza catolicismului**) caută motivele pentru care a avut loc difuziunea atât de rapidă a noilor doctrine în Europa întregă, în general și în Transilvania, în particular. Unul dintre motive a fost criza catolicismului, confesiune dominantă până atunci în centrul și vestul Europei, fiind adus exemplul lui Tamás Bakócz, arhiepiscop de Strigoniu care folosește averea bisericii după bunul plac.

În acest subcapitol este prezentat împărțirea din punct de vedere instituțional – religios al Transilvaniei, unul dintre motivele răspândirii reformei fiind tentativa sașilor de a ieși de sub jurisdicția episcopiei de la Alba Iulia. Un alt motiv pentru care elita a îmbrățișat reforma a fost secularizarea averilor mănăstirești, nobilii sperând că vor beneficia de bunurile confiscate, lipsa unui episcop recunoscut accentuând criza bisericii catolice.

Este amintit și un moment tragic, uciderea lui Francisc Medgyesi Székely, episcop de Cenad, fiind lansat o teorie nouă în privința împrejurărilor în care s-a produs această crimă.

Urmează analiza hotărârii Dietei din Turda unde a fost declarată libertatea credinței pentru protestanți (adică luterani, calvini, antitrinitarieni) și catolici, a importanței acestei legi fiind urmată de prezentarea politicii în domeniul religios a celor doi Báthory, Ștefan și

Sigismund, perioadă nefastă pentru unitarieni și calvini, atunci fiind fondată școala iezuită din Cluj.

Domnia lui Gabriel Bethlen a fost una favorabilă și din punct de vedere religios, toleranța acestui principe făcând posibilă conviețuirea pașnică a diferitelor culte. Din analiza prezentată reiese că acest principe adoptase o serie de hotărâri favorabile catolicilor, făcând posibilă reîntoarcerea iezuiților alungați anterior.

Al doilea subcapitol (**Francisc Dávid și religia „de Cluj”**) prezintă fondarea cofesiunii unitariene, singura cofesiune creată în Cluj. Se urmărește răspândirea protestantismului în Transilvania iar apoi activitatea reformatoare a lui Francisc Dávid. După o scurtă biografie al acestuia este prezentat momentul creării confesiunii unitariene și etapele în care clujenii sunt convinși să accepte noua viziune. Toate acestea nu ar fi fost posibile fără sprijinul principelui Ioan Sigismund de Zápolya. După moartea acestuia însă situația s-a schimbat radical, atât pentru Francisc Dávid cât și pentru unitarieni, fiind ales un principe catolic în persoana lui Ștefan Báthory, Dávid sfârșindu-și viața după gratii, fiind închis pentru încercarea de a promova idei noi, mai radicale. Cu această ocazie sunt amintite câteva repere biografice ale lui Giorgio Blandrata cel care avuse un rol fundamental în crearea confesiunii unitariene.

Al treilea subcapitol intitulat **„Orthodoxia”, noul stil**, vorbește despre răspândirea calvinismului la Cluj, adepții acestei religii stabilindu-se în număr mare în oraș după ocuparea Oradiei de către turci, în 1660. Tot aici este prezentată activitatea pro-calvină al principilor din secolul XVII (Gabriel Báthory, Gabriel Bethlen, cei doi Rákóczi), câteva pagini fiind dedicate celebrului proces de la Dej din 1635 îndreptat împotriva sabatarienilor, dar care a lovit puternic și în unitarieni.

Următorul capitol (**Educație protestantă la Cluj**) începe cu prezentarea educației din Transilvania înainte de reformă. Prima școală din Transilvania din epoca medievală a fost cea al capitlului de la Alba Iulia, înființată în ultimele decenii ale secolului XI. În școlile medievale elevii învățau bazele religiei și rugăciunile, apoi treceau la citirea latină. Urma exersarea scrisului pe niște tăblițe și învățarea citirii cursive din cartea cu cântece bisericesti. Următorul pas era începerea studierii matematicii, prima dată copiii învățând să numere pe degete. Erau însușite bazele gramaticii. La nivel superior se predă și filozofie, adică etică, fizică și metafizică pe baza operelor lui Aristotel. Teologia era introdusă în fiecare materie în parte, nu era o materie separată. În Transilvania școlile mănăstirești jucau un rol redus, mănăstirile fiind puține, existând, în schimb un număr mare de școli plebaniale.

Subcapitolul **Melanchton și educația calvină** vorbește despre situația educației după reforma protestantă, acesta fiind organizat în Transilvania după modelul marelui pedagog.

Următorul subcapitol (**Sistemul educațional protestant în secolul XVI-XVII din Transilvania**) analizează rețeaua școlară protestantă din Transilvania amintind și despre planurile lui Bethlen de a crea o instituție calvină de nivel universitar. În acest sens au fost chemați la Alba Iulia personalități de prim rang ale culturii europene: Martin Opitz, Johann Heinrich Alstedt, Johann Heinrich Bisterfeld și Ludwig Philipp Piscator, ultimii trei realizând și un plan de funcționare, după model francez și german. În care încercau să acopere toate aspectele vieții academice.

Gheorghe Rákoczi I și fiul său au încercat susținerea mai multor colegii protestante, împărțind resursele, astfel Alba Iulia nu mai avea susținerea financiară necesară de a deveni universitate. Aici sunt amintite școlile protestante românești, un exemplu elocvent fiind cea de la Făgăraș.

În următoarele pagini (**Școli protestante la Cluj**) este prezentată istoria instituției create în deceniul VI al secolului XVI până în 1580.

Colegiul antitrinitarian (unitarian) din Cluj, cea mai prestigioasă din Transilvania, poate fi considerată urmașul acestei școli. Ca prim pas este stabilită locația unde a funcționat colegiul trecându-se apoi la prezentarea evenimentelor majore din viața lui, fiind amintite filialele dintre care una funcționa în imediata apropiere a orașului, în satul Sfântu Petru (azi cartierul Mărăști al Clujului). Un moment important în viața orașului și a comunității unitariene, prezentate în această lucrare, a fost anul 1660, atunci când a sosit la Cluj nu doar un număr mare de calvini (sosiți din Oradea), dar și un grup de antitrinitariani alungați din Polonia dintre care unii au ocupat funcții și în școală.

Urmează informații despre modul de desfășurare a programului zilnic și de viața interioară a colegiului, o sursă foarte importantă în acest sens fiind volumele *Fasciculus Rerum Scholasticarum*, însemnări care au fost publicate doar parțial, reprezentând un izvor care încă așteaptă să fie exploatat.

Prezentarea internatului și a pedepselor aplicate sunt interesante, ele putând fi comparate cu cele din conviciul colegiului (ulterior gimnaziului) iezuit. O metodă de disciplinare foarte interesantă a fost plaga despre aplicarea căreia am găsit date doar la colegiul unitarian.

În acest subcapitol sunt prezentate și veniturile obținute de către elevii colegiului și modalitatea în care aceștia sunt admiși, fiind reglementat purtarea lor în perioada noviciatului.

Școala calvină din Cluj, fondat în jurul anului 1610 a avut un nivel de educație mai scăzut decât cel unitarian și catolic, cu excepția unei scurte perioade de la mijlocul secolului XVII, atunci când în oraș și-a desfășurat activitatea Ioan Apáczai Csere.

Este stabilită locația acestei școli fiind prezentat mai pe larg activitatea locașului de învățământ în timpul marelui pedagog. Apáczai, deși avea în față o carieră fumoasă în Țările de Jos, a ales să se întoarcă în Transilvania, unde, după un conflict cu anumiți profesori de la Alba Iulia și chiar principele, ajunse la Cluj. În lucrare este prezentată pe larg pentru prima oară în limba română „programa” formulată de pedagog în discursul de investire „Despre necesitatea școlilor și a motivelor pentru care sunt în stare degradată”.

Următorul subcapitol intitulat „**Teatrul în colegii**” prezintă pe scurt istoricul spectacolelor de teatru organizate de elevii colegiilor clujeni urmat de un studiu de caz, cel al lui Georgius Felvinczi, fost senior al colegiului unitarian, exmatriculat pentru purtare nepotrivită, care a obținut dreptul de a organiza spectacole de teatru, atât „vesele cât și triste” în orașele, satele, târgurile din Transilvania, Ungaria și părțile anexe. Am publicat despre acest caz în două articole, pe blogul Corbii Albi respectiv în revista de cultură Korunk.

O parte din capitolul IV (**Colegiul și universitatea iezuită în perioada 1579 – 1606**) a fost publicat în volumul colectiv al doctoranzilor școlii „Istorie. Civilizație. Cultură” ai Universității Babeș Bolyai, cu titlul *Colegiul și seminarul iezuit din Cluj în perioada 1579 - 1588*. În prima parte al acestui capitol (**Premise**) este discutată crearea sistemului de învățământ iezuit și cristalizarea ideii de a crea o instituție de învățământ superior în Transilvania, locația aleasă, după multe discuții, fiind Clujul.

Cel care a realizat acest deziderat al catolicilor a fost principele Ștefan Báthory care acționase în două direcții: pe de o parte dorea numirea unui episcop catolic în Transilvania, lucru nerealizabil însă, pe de altă parte lupta pentru înființarea unei școli superioare catolice. În realizarea acestei năzuințe el a fost ajutat de către iezuitul Ștefan Szántó. Este urmărit întregul demers al principelui, acțiunile lui întâmpinând rezistență atât pe plan local (Clujul fiind un oraș protestant), cât și în plan internațional (existând multe controverse privind provincia din care ar trebui să sosească părinții iezuiți).

Următorul subcapitol (**Înființarea colegiului**) este centrat pe evenimentele legate de stabilirea iezuiților în Transilvania, în special la Cluj – Mănăstur. Este lansată ideea că procesul reformatorului unitarian Dávid a fost orchestrat în așa fel (în organizare fiind implicat și un iezuit, Ioan Leleszi), încât să atragă atenția publică, astfel încât sosirea iezuiților să treacă aproape neobservată, ceea ce s-a și întâmplat.

Școala iezuită și-a deschis porțile în 1579 la Cluj – Mănăstur, fiind prezentate donațiile primite din partea lui Cristofor și Ștefan Báthory, lista iezuiților care au activat la școală, și sunt corectate și unele erori legate de toponime.

În ciuda împotrivirii localnicilor școala iezuită se mută la Cluj în 1581, fiind emis **Decretul de fondare a Universității iezuite din Cluj**, prezentat în subcapitolul următor. Pe 18 mai 1581 regele Poloniei și principele Transilvaniei, Ștefan Báthory acorda privilegiul prin care conferea instituției din Cluj titlul de academie, cu toate drepturile unei universități. Documentul, prezentat pe larg în această lucrare, însușește dezideratele regelui pe termen lung, nicidecum situația reală, din prima zi a școlii.

Instituția nou înființată s-a dezvoltat promițător (subcapitolul **Primele succese**) sprijinită de regele Poloniei, cu toate că a murit Cristofor Báthory, fiind descrise și conflictele interne și externe care s-au ivit în această perioadă. Sunt prezentate demersurile făcute pentru înființarea seminarului în realizarea căruia un rol decisiv l-a avut Antonio Possevino.

Possevino a lăsat instituției fondate de către el două scrieri extrem de prețioase: Ratio seminarii Claudiopolitani administrandi și Leges seminarii Claudiopolitani, prezentate în acest capitol (**Reguli ale seminarului, Legile seminariilor pontificale**).

După moartea regelui polonez Ștefan Báthory din decembrie 1586 au început problemele pentru iezuiți, protestanții dorind alungarea lor. Deși membrii s-au apărat prin toate mijloacele pașnice posibile (fiind prezentate documente în acest sens), în 1588 ei au fost nevoiți să părăsească Transilvania (**1588 - prima exilare a iezuiților**).

Revenirea iezuiților în Transilvania avuse loc doar după câțiva ani, în 1595, atunci când Sigismund era deja destul de puternic să-și impună voința Dietei, firea lui nestatornică însă a pecetuit soarta colegiului în 1603.

Evenimentele din 1603, descrise în subcapitolul **9 iunie, 1603 – Alungarea iezuiților din Cluj** au fost prezentate de către autorul acestei teze în a opta sesiune de comunicări

științifice a doctoranzilor în istorie, organizate de Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”, mai 2013. Sunt descrise motivele care au condus la tragedie, fiind urmărite evenimentele pe baza izvoarelor scrise, care sunt tratate critic din cauza subiectivismului unor autori contemporani, mai ales iezuiți.

Următorul capitol tratează istoria gimnaziului iezuit din Cluj (**Gimnaziul din Cluj între 1615 și 1660**), fiind analizată pentru început **corespondența iezuită cu privire la reînțoarcerea ordinului în Transilvania** pe baza unor documente publicate în 1990. În 1613, după alegerea lui Gabriel Bethlen ca principe al Transilvaniei, iezuitul Ștefan Színi, fostul coleg de școală al principelui începe să se gândească serios la organizarea unei misiuni în Transilvania. După ce conducerea centrală nu a făcut nimic în acest sens, Színi s-a mutat în vara anului 1616 la Alba Iulia, el negociind pentru recuperarea domeniului Mănăștur. În curând va primi un prețios ajutor în persoana lui Gergely Vásárhelyi, scrisorile celor doi prezentând dezvoltarea misiunii.

Corespondența dintre iezuiții din Transilvania și superiorii ordinului a cunoscut o pauză în perioada 1618 – 1623 din cauza situației politice tensionate, însă rapoartele din 1625 indică o activitate intensă.

În următoarele pagini (**Baza materială a misiunii iezuite din Cluj – Mănăștur**) sunt prezentate așezămintele iezuite, fiind descrisă amănunțit clădirea convictului nobiliar - singura rămasă în picioare până în zilele noastre - în baza raportului redactat de Ștefan Milley în 1648 - 49.

Prezentarea vieții din internatul nobiliar (**Viața în convict : programul zilnic**) oferă informații care pot fi comparate cu cel din internatul unitarian.

Partea finală al acestui capitol (**Gimnaziul iezuit după 1630**) prezintă viața gimnaziului după moartea lui Gabriel Bethlen, perioadă mai nefastă pentru iezuiți din cauza firii intolerante a celor doi Rákoczy.

Mutarea instituției în Cluj a deschis însă alte perspective, activitatea gimnaziului fiind continuă până la ocuparea Transilvaniei de către austrieci. Viața școlii din această perioadă este prezentată având ca sursă scrierea lui Petru Apor, fost elev al acestei școli.

Capitolul 6, intitulat **Biblioteca iezuită de la Cluj** începe cu însumarea cercetărilor care se ocupă de **bibliotecile colegiale din Cluj**. Sunt amintite cercetările realizate de către

Lajos György, Klára Jakó (pentru colegiul catolic), respectiv Gábor Sipos. Este prezentată o posibilă direcție de cercetare, colecția de cărți a colegiului unitarian nefiind prelucrată în mod corespunzător până în acest moment.

Prima colecție analizată este **biblioteca colegiului unitarian**. După un scurt istoric al organizării colecției și numirea celor mai importanți donatori sunt prezentate sursele din care s-a constituit biblioteca. Soarta bibliotecii nu a fost una fericită, ea fiind distrusă în repetate rânduri.

Următorul subcapitol (**Biblioteca colegiului calvin din Cluj**) prezintă istoria acestei colecții. În acest caz avem o situație mai fericită, existând posibilitatea reconstituirii listei cărților din cataloagele păstrate dar și în acest caz existând sarcini pentru viitor. Urmează lista celor mai importanți donatori urmând o estimare a numărului volumelor aflate în bibliotecă. Datorită muncii asidue a domnului Gábor Sipos majoritatea cărților care s-au păstrat până în zilele noastre au fost identificate, un obiectiv pentru viitor fiind acela de a compara fondurile celor trei biblioteci colegiale ale Clujului pentru această perioadă.

Urmează partea cea mai interesantă pentru tema acestei teze de doctorat, subcapitolul **Biblioteca școlilor iezuite din Cluj**. Pentru început este făcută o prezentare a bibliotecilor iezuite și a importanței acestora în procesul educațional, fiind descrisă și funcționarea unei asemenea biblioteci urmat de istoricul înființării colecției clujene. Un rol important în organizarea bibliotecii l-a avut Ștefan Szántó care aduse cu el cărți împachetate într-un butoi, precum și diplomatul papal, prietenul regelui polonez Ștefan Báthory, Antonio Possevino care a contribuit cu cele mai noi apariții. Analiza cărților (**Fondul bibliotecii iezuite din Cluj**) pentru această perioadă este făcută pe baza cercetărilor lui Klara Jakó, concluziile ei fiind că distrugerea din 1603 afectase biblioteca într-o măsură mult mai mică decât se credea. Cercetarea lui Jakó se dovedește foarte utilă și în capitolul dedicat Ratio studiorum, unde se analizează în ce măsură sunt respectate recomandările acestui document privind cărțile folosite ca manual. Pentru perioada gimnaziului analiza este realizată folosind rezultatele obținute de Lajos György.

În capitolul **Educația iezuită, universalități și particularități: Ratio Studiorum** are loc analiza documentului care a stat la baza educației iezuite timp de peste două secole. În introducere este prezentată viața și activitatea fondatorului ordinului, Ignațiu de Loyola, urmată de prezentarea celor mai noi aprecieri referitoare la educația iezuită.

În paginile care urmează sunt analizate pe scurt diferitele variante ale Ratio studiorum și câteva date de referință privitoare la dezvoltarea rețelei educaționale iezuite.

Cea mai mare parte a capitolului este dedicat analizei detaliate a Ratio studiorum cu dese referințe la sistemul educațional românesc actual (pe care autorul acestei teze o cunoaște detaliat).

Albumul sodalității mariane, document care oferă informații importante despre elevii gimnaziului după 1641 este tema următorului capitol. La începutul acestei părți sunt prezentate date generale despre congregațiile devoționale.

În subcapitolul **(Re)descoperirea albumului** se amintește faptul că cercetarea și valorificarea documentului a fost realizată de către Julia Varga ea publicând lista tuturor elevilor înscriși în Congregație pentru perioada 1641 - 1773, o analiză mai scurtă fiind realizată de către Diana-Maria Dăian.

În următoarele pagini (**Congregația dedicată Fecioarei din Cluj – Mănăstur**) sunt formulate aprecieri legate de acest document urmate de **analiza albumului**. Dat fiind faptul că Julia Varga a publicat lista elevilor, nu este necesară o asemenea înșiruire, autorul acestei teze prezentând doar lista nobililor înscriși în congregație și a membrilor de sex feminin (Varga nu a publicat aceste liste în cartea sa, acest demers fiind făcut de către Diana-Maria Dăian dar cu multe greșeli de transcriere) cu aprecieri biografice pentru personalitățile mai importante.

Urmează analiza datelor din album cu privire la numărul elevilor, observându-se o fluctuație, transcrisă în tabele pentru o mai bună vizibilitate, care poate fi legată de evenimentele social-politice majore din Transilvania.

Autorul acestei teze consideră că unele aprecieri ale Juliei Varga privind statutul social și originea etnică al elevilor gimnaziului pot fi puse la îndoială, aducând argumente în acest sens.

Concluziile acestei teze sunt formulate într-un capitol separat.

Bibliografie

1. Album sodalitatis Natae Reginae Angelorum Autoritate Apostolica Kolos Monostorini in Residentia Societatis Jesu erectae, manuscris.
2. Apáczai Csere János, Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról..., (ed.) Szigethy Gábor, Budapest, 2003, disponibil și online la adresa:
<http://mek.oszk.hu/05000/05038/html/index.htm>
3. Apor Péter, Metamorphosis Transylvaniae, Editura Kriterion, București, 1978.
4. Balázs Mihály, Dávid Ferenc életútja, Keresztény Magvető, anul 114, nr. 2, 2008, p. 173-202.
5. Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század., Budapest, 1985.
6. Barta Gábor, Rege, voievod, principe, Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară, Miercurea-Ciuc, 1999, p. 108 – 113.
7. Békefi Remig, A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, Budapest, 1910.
8. Benczédi Gergely, A Kolozsvári Unitárius Kollégium vázlatos története, Kolozsvár, 1901.
9. Benda Kálmán, Az 1568. évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság, Erdélyi Múzeum, vol. 56, 1994, p. 3 - 7.
10. Benda Kálmán, Kenéz Győző, A Ráday Gyűjtemény évkönyve, VI, Budapest, 1989, p. 210-232: (Páter Helesfényi András) jezsuita szerzetes jelentése az erdélyi vallási helyzetről és arról, hogyan lehetne megerősíteni a fejedelemségben a római katolikus egyházat, 1650
11. Bikfalvi Géza, Vitás kérdések a jezsuiták kolozsvári Báthory egyetemének alapítása és működése körül, Jezsuiták Magyarországon és a világ más részein, Budapest, 2009, p. 82–95
12. Binder Pál, Dávid Ferenc családja: a kolozsvári Hertel nemzetség, Keresztény Magvető, anul 85, nr. 2 - 3, p. 104 - 124.

13. Bíró Gyöngyi, Az unitárius egyházi értelmiség könyvtárai a 16-17. századi Kolozsvárott, *Keresztény Magvető*, 2000, 106/ 1/ 4, p. 35 – 50.
14. Bíró Vencel, A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákoczy fejedelmek idejében, Cluj - Kolozsvár, 1931.
15. Bodor András, Újabb adatok egy négyszázéves perről, *Keresztény Magvető*, 1971, 77, nr. 1-2.
16. Bodor András, A vallásszabadság és a kolozsvári unitárius iskola *Keresztény Magvető*, 1993, nr. 99/ 1.
17. Boga Alajos, A katolikus iskolázás múltja Erdélyben, 1940.
18. Boros Fortunát P., Az első erdélyi törvénykönyv és a katholicizmus, Cluj – Kolozsvár, 1930.
19. Buzogány Dezső, Ösz Sándor Előd, Együttélés a felekezetek és etnikumok között a 17–18. századi Hunyad–Zarándi Református Egyházmegyében, *Vallás és etnikum Közép-Európában*, Pécs, 2008.
20. Călători străini despre țările române, Vol.II, București, 1970
21. Cameron Euan, *The Sixteenth Century*, Oxford 2006.
22. Dăian Diana-Maria, Benefactricum hujus congregationis et ex singulari congregationis benevolentia admissarum, *Journal of Romanian Literary Studies*, vol. 9, 2016, p. 326 -337.
23. Erdély története, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.
24. Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók, I/1, Szeged, 1990. Erdélyi országgyűlési emlékek (EOE), Budapest, 1876, vol. II.
25. Erdélyi könyvesházak, II: Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely, Szeged, Scriptum Kft., 1991
26. Erdélyi történelmi adatok, 1855, vol. I.
27. Farkas Gábor, Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II, Nagyszombat, Szeged, Scriptum Kft., 1997.
28. Farrell Allan P. S.J. (în traducerea lui), *The Jesuit Ratio Studiorum Of 1599*, Washington, D. C. , 1970.
29. *Fasciculus Rerum Scholasticarum Collegii Claudiopolitani Unitariorum*, 1626-1696, Szeged ,1997.
30. *Fasciculus Rerum Scholasticorum*, vol. III, manuscris nepublicat, aflat în Biblioteca Unitariană din Transilvania.

31. Fazakas István, Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig, Csíkszereda, 2006.
32. Fazoli Sándor, A kolozsvári jezsuita kollégium kialakulása, Magiszter, 3, 2008.
33. Ferenczi Zoltán, Adatok az iskolai színjáték és Felvinczi György életéhez, Irodalomtörténeti Közlemények VII, 1, 1897.
34. Fodor Pál, Magyarország és a török hódítás, Budapest, 1991.
35. Fraknoi Vilmos, Erdődi Bakócz Tamás élete, Budapest, 1889, varianta digitalizata (<http://mek.oszk.hu/05700/05734/html/index.htm>)
36. Gáll Erwin et alii, La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul oraşului Cluj-Napoca în secolele X-XIII, Cluj – Napoca, 2010
37. Gál Kelemen, A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568-1900), Cluj, 1935.
38. György Lajos, A kolozsvári római katolikus Lyceum-könyvtár története (1579-1948), varianta digitală: <http://mek.niif.hu/03100/03186/html/index.htm>.
39. <http://jezsuita.hu/nevtar/thomany-matyas/>
40. <http://panteon.unitarius-halo.net/pantheon/hunyadidemeter.htm>
41. Institutum Societatis Jesu, auctoritate congregationis generalis XVIII. meliorem in ordinem digestum, auctum et recusum, 1757, vol. I.
42. Jakab Elek, Kolozsvár története, Kolozsvár, 1870 - 1888, varianta digitală: <http://mek.oszk.hu/06200/06278/pdf/>
43. Jakab Elek, Néhány adat Blandrata György élete és jelleme ismeréséhez, Keresztény Magvető 1877/1 , p. 1 – 32.
44. Jakó Klára, Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579—1604, Scriptum Kft., Szeged, 1991.
45. Jakubinyi György, Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia, Kolozsvár, 2010, p. 23 – 42.
46. Juhász Kálmán, Két kolozsmonostori püspökcapát a XVI. században, Erdélyi Múzeum, 1933, vol. 38, p. 424 – 445.
47. Kempelen Béla, Magyar nemes családok, Budapest, 1911, vol. 1 - 11.
48. Kénosi Tózsér János, Uzoni Fosztó István, Az Erdélyi Unitárius Egyház története, Kolozsvár, 2005.

- 49.** Kovács András, A kolozsvári Farkas utcai templom és kolostor jezsuita korszaka, Erdély reneszánsza, vol. I, Kolozsvár, 2009.
- 50.** Kruppa Tamás, Kísérletek Erdély rekatolizációjára. Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum, 2002, 1/4, p.39-77.
- 51.** Kulcsár Péter, Humanista történetírók, Budapest, 1977.
- 52.** Lakatos Artur, A kolozsvári egyházi iskolák helye és szerepe az erdélyi magyar közművelődésben, Tudás Menedzsment, IX, 2, 2008, p. 99 – 108
- 53.** Lakó Elemér (compiled by), The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca, Szeged, 1997.
- 54.** Leges Illustris Scholae Bremensis în Fontes Rerum Scholasticorum, vol. II, paginile 5 – 15, nepublicat, aflat în Biblioteca Unitariană din Transilvania.
- 55.** Lukács Ladislaus (edidit), Monumenta Antiqua Hungariae, vol. I - III, 1969.
- 56.** Lukács Laszlo S.J., Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae, vol. I – III, 1978.
- 57.** Lukács Olga, Bevezetés az erdélyi református iskolatörténetbe, Kolozsvár, 2008
- 58.** Magyar történeti szöveggyűjtemény, 2/1, Budapest, 1968.
- 59.** Makkai László (coord.), Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről II. Sárkányfogak 1572 – 1602, Budapest, 1941.
- 60.** Martonffy Andrea Pontecorvo, The Early Counter Reformation In Hungary: Jesuits, Papal Nuncios And The Hungarian Lands, 1550-1606, Chicago, 1980 (teză de doctorat)
- 61.** Mikonya György, Philipp Melanchthon, a tanító (1497 - 1560), Magyar pedagógia, 98, nr. 3, 1998, p. 231 - 237.
- 62.** Mohay Tamás, Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban, Tabula, 2000/3 (2), p. 230 - 256.
- 63.** Molnár Antal, Egyetem volt-e a kolozsvári „Báthory-egyetem?”, Lehetetlen küldetés, Budapest, 2009.

- 64.** Monumenta Vaticana Hungariae, vol. I, Registra quinque annorum de ecclesia Transsylvania sive partibus Transsylvanis subcollectorum 1332-1337, Budapest, 1884.
- 65.** Nagy Iván, Magyarország családai, vol. I – XII + 1, 1857 – 1868.
- 66.** Nagy János, Dávid ügyét érintő naplószerű feljegyzések 1579-ből, Keresztény Magvető, 107, 1, 1879.
- 67.** Nagy Róbert, Rüszt-Fogarasi Enikő, Ablakok a múltba, Kolozsvár, 2012.
- 68.** O'Malley John W., S.J., How the First Jesuits Became Involved in Education, The Jesuit Ratio Studiorum: 400th Anniversary Perspectives. Vincent J. Duminuco, S.J., Ed. New York: Fordham University Press, 2000, p. 56 – 74.
- 69.** **Páll – Szabó Ferenc (coord.)**, O istorie a maghiarilor, Cluj, 2014.
- 70.** **Páll – Szabó Ferenc**, Colegiul și seminarul iezuit din Cluj în perioada 1579 - 1588, Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”, vol. VI, Cluj – Napoca, 2012.
- 71.** **Páll – Szabó Ferenc**, Georgius Felvinczi – începuturile teatrului profesionist din Transilvania, <http://corbiialbi.ro/index.php/calimara/264-georgius-felvinczi-8211-inceputurile-teatrului-profesionist-din-transilvania/>
- 72.** **Páll -Szabó Ferenc**, Aki megelőzte korát: Felvinczi György, Korunk, 2016/6, p. 78 – 81
- 73.** **Páll -Szabó Ferenc**, Școala din Cluj între 1615 și 1660 – fără placă memorială, <http://corbiialbi.ro/index.php/contact/430-scoala-din-cluj-intre-1615-si-1660-8211-fara-placa-memoriala/>
- 74.** Pavur Claude, S.J., The Curriculum Carries the Mission: The Ratio Studiorum, the Making of Jesuit Education, and the Making of the Society of Jesus, New Jesuit Review, 2010, vol. 2, no. 5.
- 75.** Péter Katalin Tolerancia és intolerancia a 16. századi Magyarországon, Budapest, 2006
- 76.** Péter Katalin, Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară, Miercurea-Ciuc, 1999, p. 114 – 120.
- 77.** Pokoly József, Az Erdélyi Református Egyház története, Budapest, 1904, vol I.
- 78.** Pop Ioan - Aurel, Bolovan Ioan, Istoria Transilvaniei, Cluj – Napoca, 2013.

- 79.** Pop Ioan – Aurel, Cultural Diffusion and Religious Reformation in Sixteenth-century Transylvania: How the Jesuits Dealt with the Orthodox and Catholic Ideas, 2014.
- 80.** Pop Ioan - Aurel, Începuturile: Colegiul iezuit din 1579 – 1581, Istoria Universității "Babeș-Bolyai", 2012, p. 12-29.
- 81.** Pop Ioan - Aurel, Lăpădatu Liana, Les débuts de l'Université moderne à Cluj : le Collège jésuite entre 1579 et 1581, Transylvanian Review nr. 4/2009.
- 82.** Popa Aura, Activitatea misiunii iezuite din Oradea, Revista Bistritei, XIV, 2000, p. 168 – 173.
- 83.** Popa Aura, Activitatea misiunii iezuite din Transilvania 1579-1600, Cluj-Napoca, 2007.
- 84.** Ratio Studiorum, varianta online: <http://www.bibliotecaleonexiii.it/ratio.htm>
- 85.** Robert R. Rusk, The Doctrines of the Great Educators, revised and enlarged, Macmillan, London, 1918, p. 62-88.
- 86.** Shore Paul , Fragmentum Annuarium Collegii Societatis Iesu Claudiopolitani: The Account of a Jesuit Mission in Transylvania, 1659–1662, Reformation & Renaissance Review, 2006,p.83 - 106
- 87.** Shore Paul, Mano a Mano: Baroque Jesuits and Calvinists (1635-1700), One in Christ, Vol.46, No.1, 2012, p. 58 – 95.
- 88.** Sípos Gábor, A kolozsvári Református Kollégium Könyvtára a XVII. században, Szeged, 1991.
- 89.** Staud Géza, A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai, I: 1561 – 1773, Budapest, 1984.
- 90.** Stoll Béla, Felvinczi György versei, Irodalomtörténeti Közlemények, 58, 3, 1954, p. 334–337
- 91.** Szabó András Péter, A dési per történeti háttéré, Egyháztörténeti Szemle, vol. 4, nr. 2, 2003, varianta digitală:
<http://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szaboandraspeter.htm>
- 92.** Szabó K. Attila: Magyar neveléstörténeti kronológia különös tekintettel Erdélyre, Magiszter, 2004, 2, p. 112 – 126.
- 93.** Szalay László (edit.), Magyar történelmi emlékek, vol. II: Gróf Bethlen Miklós önéletírása, Pest, 1858.

- 94.** Szamosközy István, Erdély története, Európa Könyvkiadó, 1981, variantă online la adresa:
<http://images.kerekgyarto.multiply.multiplycontent.com/attachment/0/TTRAIwoCpgAAAlFgTE1/Szamoskozy%20Istvan%20-%20202%20Erdely%20tortenete.pdf?key=kerekgyarto:journal:255&nmid=406340362> .
- 95.** Szász János, Dávid Ferenc, Budapest, 1982.
- 96.** Szegedi Edit, A reformáció Kolozsváron , Keresztény Magvető, 2007, tom. 113, nr. 1, p. 1 - 40.
- 97.** Szilágyi Sándor (coord.), Erdélyi országgyűlési emlékek, Budapest, 1877, vol.I - VII.
- 98.** Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái, varianta digitală:
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/v/v29984.htm> .
- 99.** Szögi László, Régi magyar egyetemek emlékezete, Budapest, 1995.
- 100.** Szögi László, Varga Júlia, A szegedi tudományegyetem és elődei története, partea I, A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872, Szeged, 2011.
- 101.** Tanner Mathias, Societas Jesu Usque Ad Sanguinis Et Vitae Profusionem Militans, In Europa, Africa, Asia, Et America, Contra Gentiles, Mahometanos, Judaeos, Haereticos, Impios, Pro Deo, Fide Ecclesia, Pietate Sive Vita, Et Mors Eorum, Qui Ex Societate Jesu in causa Fidei, & Viirtutis propugnatae, violentâ morte toto Orbe sublatis sunt, Pragae, 1675.
- 102.** Tonk Sándor, Erdélyiek egyetemjárása a középkorban, Bukarest, 1979.
- 103.** Török István, A kolozsvári ev. ref. collegium története, Kolozsvár, 1905.
- 104.** Vajna Károly, Hazai régi büntetések, Budapest, 1907.
- 105.** Varga E. Árpád, Kolozs megye településeinek felekezeti adatai 1850-2000,
<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cjfel02.pdf>
- 106.** Varga Júlia, A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641-1773 (1784), Budapest, 2007.
- 107.** Varga Júlia, Katolikus közép- és felsőoktatás erdélyben a 17. századtól a 19. század közepéig, Budapest, 2007, teză de doctorat.
- 108.** Vásárhelyi Judit, Ismeretlen XVI. századi jezsuita nyomtatvány a Heltai-műhelyből, în Magyar könyvszemle, vol. 3, 1983, p. 264 – 272.
- 109.** Vasile Rus, Operarii in vinea domini, Vol. I - II, Cluj, 2007.

- 110.** Vasile Rus, *Pro Scientiarum Academia. Calvaria și școlile iezuite din Cluj* (sec. XVI-XVIII), Cluj-Napoca, 2005.
- 111.** Veress Endre, *A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig*, Erdélyi Múzeum, 1906.
- 112.** Veress Endre, *Oklevéltár a kolozsvári Báthory-egyetem történetéhez (1579-1603)*, în Erdélyi Múzeum, Kolozsvár, 1906.
- 113.** Veress Endre, *Annuae Litterae Societatis Jesu de rebus Transylvanicis temporibus principum Báthory (1579-1613)*, Budapest, 1921.
- 114.** Veress Endre, *Erdélyi jezsuiták levelezései és iratai a Báthoryak korából*. Kolozsvár, 1911.